

RÓDAY LÁSZLÓ

Adamik Tamással

Adamik Tamás 1937-ben született. Az ELTE Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékének tanszékvezető professzora. Szerkesztésében a Telosz Kiadó Apokrif iratok sorozatának eddig négy kötete jelent meg. 1993 és 1996 között ugyancsak négy kötetben írta meg a római irodalom történetét az archaikus kortól a késő császárkorig. Akadémiai doktori disszertációja Antik stíluselméletek címmel az idén került a boltokba, akárcsak Arisztotelész Rétorikájának általa készített fordítása.

Ha pontosak a lexikonok adatai, és miért ne volnának azok, 1966-ban végeztél az egyetemén. 1937-ben születél, tehát okleveledet huszonkilenc évesen kaptad meg. Miért oly későn?

Ennek legalább két oka van. Az egyik az, hogy a népiskola 1. osztályát 1944 szeptemberében kezdtem el. Ez a tanév azonban a kezdesnél nem jutott tovább. Az történt ugyanis, hogy miután a délelőtti folyamán édesanyám kimosdatott bennünket, s két bátyámmal együtt elindított a tőlünk több kilométerre levő Városföldi I. számú iskolába (ebben az időben ugyanis Kecskeméttől délre laktunk egy nagy majorságban), mi a hosszú utat boldogan végigjártszottuk a szegedi betonúton. Szép napos déli idő volt (a kicsik, azaz az 1-4. osztály számára délután kezdődött a tanítás ebben az osztatlan iskolában), a szurok megolvadt a betonút közepén a talpunk alatt, s mi szurkos lábbal késve érkeztünk az iskolába, s bekoszoltuk az iskolakezdésre szépen felmosott padlót. Sebők Lajos tanító úr dühös lett ránk, egyrészt a késésért, másrészt a padló bepiszkításáért, ezért ott rögtön felszedette velünk a szurokfoltokat. Alighogy végeztünk ezzel a munkával, a tanító úr felesége berohant a tanterembe, és ezt kiáltotta férjének: Lajos, légiriadó, engedd haza a gyerekeket! Mi hazafelé menet csodálkozva bámultuk a magasban a Kecskemét felé elhúzó sok-sok fényes repülőgépet. Ez volt az első és utolsó napunk az iskolában ebben a tanévben. A következő évben újra kezdtem az elsőt, s ekkor már elmúltam nyolcéves. A másik ok még ennél is bonyolultabb. A nyolcadik osztály befejezése után, amelyet már a kerekegyházi alsó pusztai osztatlan általános iskolában végeztem el Deli József tanár úr keze alatt, akinek szigorú következetességéért mindmáig hálás vagyok, édesanyám megfogta a kezemet és bevitt Kecskemétre a piaristákhoz. Csodák csodájára a piaristák felvettek a gimnáziumba, nyilván nem tudásom, hanem napégette arcom alapján, hiszen évek óta fő foglalatosságom nem a tanulás, hanem a juhászkodás volt. A gimnáziumban aztán elérkezett a tanulás korszaka. Főleg az idegen nyelvek vonzottak. A kötelező tárgyak keretében latint és oroszot tanultam — mindkettőt itt kezdtem, majd magánúton németet, angolt, fran-

ciát, olaszt és ógörögöt. Mindezekre a nyelvekre kiváló és lelkes piarista tanáraink (Gulyás, Révay, Schulhan és Hardy tanár urak) ingyen és bérmentve heti több órában önzetlenül oktattak. Őket szívből szerettem és tiszteltem, s nem véletlen, hogy érettségi után jelentkeztem a piarista rendbe: olyan akartam lenni, mint ők. Itt mintegy négy évet töltöttem el nagy boldogságok és nagy szenvedések közepette. Voltak időszakok, és nem is rövidek, amikor boldoggá tettek a teológiai stúdiumok, s Isten közelségét is éreztem. De e boldog nyugalomnak rögtön vége szakadt, ha valahol egy nőt megláttam: fantáziám felgyúlt, és betegségig menő szenvedéseket zúdított rám. A szabadság hiánya is sokat kínozott. Mindez csak fokozódott, amikor még mint piarista növendék 1961-ben megkezdtem tanulmányaimat az ELTE latin-orosz szakán. Kezdtém érezni, hogy nem szerzetesnek születtem. De még mindig nem mertem dönteni. Szabadságot kértem, s hazatérve Isten szabad ege alatt sokat bolyongva és töprengve végre eldöntöttem, hogy otthagynom a rendet. E nehéz döntés után megírtam a következő verset:

SZABADON

*Ki hitte volna, hogy fényes lesz újra minden!
Hogy egyszer még fölöttem tiszta lesz az ég!
Mikor dühöngő vad viharként vert az Isten,
s haragja harsogott hirdetve: itt a vég.*

*És most itt állok némán, zöldülő mezőben.
Ezernyi könnyű szárnyú lepke szálldogál
köröttem. Vig pacsirta dalt trillázva röppen.
És hull, hull rám a fény, az áldott napsugár.*

Ezután visszanyerve lelki nyugalمامat kiléptem a piarista rendből. Hát ilyen okai vannak annak, hogy csak huszonkilenc évesen kaptam meg tanári okleveletemet.

Mi vezérelt végül a görög és latin kultúrához?

Mindkét szakomat igen szerettem, egyetemista koromban mégis jobban vonzódtam a szláv nyelvészethez. Szakdolgozatomat (1966), majd doktori disszertációmát (1967) *A duális története az orosz nyelvben* címen védtem meg Hadrovics László, Balczyk Emil és Sipos István professzorok előtt. E dolgozat első felében más nyelvcsaládok duálisával is foglalkoztam, így a görög és a latin duális maradványaival is. E két fejezet nyomtatásban is megjelent az Antik Tanulmányok című folyóiratban 1968-ban. Így az a helyzet állt elő, hogy bár szláv nyelvészettel foglalkoztam, mégis első két tudományos publikációm a latinhoz és a göröghöz kapcsolódott.

Az egyetem befejezése után a Tankönyvkiadó Idegen Nyelvi Szerkesztőségében kaptam állást, s itt latin, olasz, főleg pedig orosz nyelvű könyvek szerkesztését végeztem. Orosz nyelvészet-

ből több tanulmányt publikáltam, és Balezky Emil, az Orosz Tanszék vezetője meghívott, hogy ószláv nyelvből szemináriumokat tartsak. E kérésnek két éven keresztül eleget is tettem. Közben azonban engem is elért az a sors, amely mindenki mást is fenyegetett a kiadóban: el akarták végeztetni velem is az esti marxista egyetemet. Erre kihallgatást kértem főszerkesztőtől, Horváth Miklóstól, aki jó főnök és becsületes ember volt, s közöltem vele, hogy nem akarom elvégezni a marxista filozófiát, hiszen egyetemi tanulmányaim alatt eleget vizgáltam belőle, és még a doktori szigorlaton is ez volt az egyik melléklet. Helyette aspirantúrákat akarok kérni, ezzel ugyanis egyszer s mindenkorra kivédem a marxizmust. Főnököm azt válaszolta, hogy egyetért tervemmel, ám csak azzal a kikötéssel, ha levelező aspirantúrákat kérek, mert munkámat nem nélkülözheti. Ebben megegyeztünk.

Abban az évben azonban szláv nyelvészetből nem hirdettek aspirantúrákat, klasszika-filológiából azonban igen. Ez utóbbiból tettem hát felvételi vizsgát, s ennek eredményeképpen levelező aspiráns lettem. Tulajdonképpen nem volt ez száznolcvan fokos fordulat, mert mint már említettem, a szakdolgozatomban is volt egy fejezet a latin duálisról, amely lényegében Catullus verseiről szólt *Veneres Cupidinesque* címen. E tanulmányomnak volt köszönhető, hogy Trencsényi-Waldapfel Imre professzor is áldását adta arra, hogy én készítsem el az *Auctores Latini* sorozatban az első magyar nyelvű teljes Catullus-kommentárt, amely 1971-ben meg is jelent. A levelező aspirantúra elnyerése után minden időmet és energiámat *Martialis és költészete* című kandidátusi értekezésem elkészítésére fordítottam, s így természetes módon eltávolodtam a szlavisztikától, s egyre közelebb kerültem a görög és latin kultúrához. Ezt a közeledést két szerencsés körülmény is segítette. Az első az volt, hogy 1972-ben mint a tagozatos olasz nyelvkönyvek szerkesztője egy hónapos római ösztöndíjat kaptam, ahol is a római kultúra, amelyben a szép egybeesik a haszonnal, teljesen meghódította a szívemet. A második pedig az volt, hogy 1973-ban Horváth János professzor úr, aki ekkor a Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszék vezetője volt, meghívott tanszékére. Örömmel engedelmesskedtem a meghívásnak, s e döntéssel véglegesen elköteleztem magam az antik kultúrának.

Össze tudod egyeztetni egyetemi oktatói tevékenységedet tudományos munkáiddal? Római irodalomtörténetedet olyan műnek érzem, amelyből kitűnően lehet tanulni, ráadásul teljesen korszerű, azaz minden benne van, amit a tudomány mostanáig feltárt.

Soha nem okozott problémát a tanítás és a kutatás párhuzamos végzése. Sőt, mindig az volt az érzésem, hogy e kettőt csak együtt lehet csinálni, mert a kettő dialektikus egységet alkot. Az oktatás ellaposodik, ha a kutatás friss anyaga nem táplálja és színesíti, a kutatás pedig öncélúvá válik, ha a hallgatóság visszajelzései nem terelik a megfelelő mederbe. Római irodalomtörténetem ebben a kommunikációs folyamatban született meg. Mintegy húsz éve tanítottam már, amikor vettem a bátorságot, hogy végre egy önálló magyar nyelvű római irodalmat írjak. Ez a húszéves tanítás húszéves kutatást is jelentett: a római irodalom alkotásainak olvasásával párhuzamosan olvastam és jegyzeteltem az ezen alkotásokkal

kapcsolatos modern szakirodalmat is. A modern retorikaelmélet fontos tanítása a retorikai szituáció mibenléte. A társadalomban jelentkeznek bizonyos problémák, és velük párhuzamosan azok az eszközök is érlelődnek, amelyek e problémák megoldását elősegítik. A magyar felsőfokú oktatásban az egyetemek számának gyarapodásával egyenes arányban gyarapodott a latin szakos egyetemi hallgatók száma. Már nem 20-30 latin szakos hallgatót kellett ellátni tankönyvvel, hanem több százat (csak az ELTE Latin Tanszékén 120 latin szakos hallgató tanul). Tehát társadalmi igény jelentkezett egy olyan tankönyvre, amelyből tanulni is lehet, de a kutatás jelenlegi állásának is megfelel. Ilyen könyvet Magyarországon csak most lehetett megírni, mert egyrészt csak most jelentkezett a latin szakos hallgatók nagy száma miatt igény egy ilyen tankönyvre, másrészt pedig csak most jutottak a magyarországi klasszikus filológusok római irodalommal kapcsolatos kutatásai olyan szintre, amely lehetővé tette ezen igény megfelelő szintű kielégítését.

Abban, hogy 1993 óta 10 könyvet publikáltam, nincs semmi ördögösség. A négykötetes római irodalomtörténehez több mint húsz éve gyűjtöttem az anyagot, Arisztotelész *Rétorikája* csak második, javított kiadás, az első kiadás 1982-ben jelent meg, és az átdolgozás nem jelentett akkora munkát, mint amennyit az első kiadás fordítása. Az *Antik stíluselméletek* című legújabb könyvem az 1989-ben megvédett akadémiai doktori értekezésem átdolgozott változata. Négy apokrif kötetet kiadni négy év alatt valóban nagy teljesítmény, de a munka dandárját nem én végeztem, hanem a kiválóan képzett munkatársaimból összeállt kutatócsoport.

Az apokrif iratok fordítása nagyon komoly értelmezési és tolmácsolási kérdések megválaszolását igényli. Sikertült megtalálnotok a legjobb válaszokat? Miért állnak oly közel hozzád ezek a szövegek?

Az apokrif iratok fordítása valóban nehéz feladat, különösen akkor, ha valaki egy kötetre valót akar kiadni belőlük. Ez esetben ugyanis nem elég a latin és ógörög tudás, mert bizonyos iratok csak etióp, mások csak kopt vagy szír nyelven maradtak fenn. Ezért egy ilyen kötet fordításához olyan fordítói gárdát kell szerezni, amely ismeri ezeket a nyelveket. További nehézséget okoz az a körülmény, hogy az apokrif iratok zöme a népies vallássság dokumentuma, s mint ilyen, vulgáris nyelven készült, s az ilyen szövegeket sokkal nehezebb érteni és értelmezni, mint a normatív szókészlettel és grammatikával megírt műveket. Az sem könnyíti meg a fordító dolgát, hogy ezen ókeresztény művekben a dogmatikailag helyes és elfogadható tanítások mellett gyakran jelentkeznek eretnek tanok is. A fordítóktól tehát bizonyos teológiai, biblikus és vallástörténeti képzettség is megkívántatik.

E sok-sok nehézség legyőzésében nagy segítséget jelent az, hogy hat évvel ezelőtt a Groningeni Egyetem Teológiai Kara, a Károli Gáspár Református Akadémia és az ELTE Latin Tanszéke olyan együttműködési formát hozott létre, amely az apokrif ira-

tok kutatását tűzte ki célul. Minden évben közös konferenciát tartunk, az egyik évben Groningenben, a másikban Budapesten. Ez az együttműködés gyümölcsözőnek bizonyult: alaposan megismertük az apokrif iratok műfaját, stílusát, teológiai üzenetét és a velük kapcsolatos modern idegen nyelvű szakirodalmat. Mindezt segítségünkre volt az apokrif szövegek kiválogatásában, értelmezésében és magyarra való fordításában. Amikor fordítottuk ezeket a szövegeket, úgy éreztük, megtaláltuk a legjobb megoldást. Hogy ez valóban így van-e, azt majd az Idő, az Igazság leánya dönti el.

Az a gondolat, hogy e nemzetközi együttműködésből a magyar kultúrának is legyen valami haszna, azaz hogy a magyar olvasóközönség megismerhesse ezeket az írásokat, amelyeknek zöme még sohasem volt magyarra lefordítva, első közös konferenciánk után merült fel bennem. Szerencsére tudós kollégáim lelkesedéssel fogadták az ötletet, s így megkezdhettem a válogatás nehéz munkáját és a megfelelő fordítók felkutatását és megnyerését. Végül is egész csapatra valót sikerült belőlük összeszednem: Adamik Tamás (latin, görög), Bollók János (görög), Bolyki János (görög), Déri Balázs (latin, görög, kopt), Jelenits István (latin), Kapitánffy István (görög), Kőrösi Imre (görög), Ósz Ferenc (görög), Pesthy Mónika (görög, etióp, kopt, szír), Simon L. Zoltán (görög), Szepessy Tibor (latin, görög), Tóth Klára (latin, görög).

Ezek az írások közel állnak szívemhez, mert jól tükrözik íróik és azon közönség ízlését, amely számára íródtak. Rávilágítanak arra, mit csodáltak, mit tartottak fontosnak a keresztény néptömegek az ókorban. Mivel átlagkeresztények számára készültek, népies irodalomnak, folklórnak, regényes elbeszéléseknek is tekinthetjük őket, amelyek nem annyira az észhez, mint inkább a szívhez szólnak, s mint ilyenek sok rejtély megoldásához szolgáltatnak kulcsot mind a késő császárkori és a középkori irodalomban, mind a képzőművészetben és a vallási szokások, ünnepek kialakulásában.

Arisztotelész művét olvasva néha olyan benyomásom támadt, hogy kötelező olvasmánnyá kellene tenni azok számára, akik beszéddel keresik kenyerüket. Arisztotelész nem arra buzdít, hogy vitapartnerünket készítsük valamilyen nyelvi hiba elkövetésére? Manapság erre aligha kell készítés...

Arisztotelész *Rétorikája* valóban teli van csodálatra méltó megállapításokkal, olyanokkal, amelyeket, ha elolvassunk, úgy érezzük, mi is ősidők óta tudjuk, de sohasem lettünk volna képesek így megfogalmazni. Ilyen alapigazságok, például, hogy mindnyájan szónokok vagyunk, mert kijelentéseket teszünk és megindokoljuk őket. A szónoki beszédnek valójában csak két fontos része van: a tényállás elbeszélése és indoklása. A rétorika legfontosabb része a bizonyítás, a többi csak kiegészítés. A szónok legfőbb célja az igazság kiderítése, ezért nem szabad megfertőzni a bírót azzal, „hogy haragra, gyűlöletre vagy szánalomra indítjuk”: ez olyan, mintha el akarnánk görbíteni azt a vonalzót, amellyel egyenes vonalat akarunk húzni. E megállapítás legfontosabb üzenete, hogy a szó erejét és hatalmát nem szabad a tömegek manipulálására használni.

De nem kevésbé igaz az a megállapítása sem, hogy a stílus egyetlen erénye az illő világosság, mert ha illően világos a szövegünk, akkor grammatikailag helyes, érthető, kellemes és szép is. A későbbi rétorok ebből az egyetlen stílusereyből négyet csináltak: illőség, világosság, nyelvhelyesség és ékesség. Arisztotelész nem erénynek tekintette a nyelvhelyességet, hanem a szöveg és a nyelvi megnyilatkozás alapfeltételének. Szerinte az a szöveg helyes nyelviileg, amely helyesen alkalmazza a kötőszavakat, nevékőn nevezi a dolgokat, kerüli a kétértelmű kifejezéseket, és megfelel a nyelvtan szabályrendszerének. A helyes beszédet olyan komolyan vették az ókorban, hogy attól, aki nem volt képes az adott közösség által elfogadott nyelvi norma szerint beszélni, megvonták a nyilvános beszéd és vitatkozás jogát. Ennek egyik meglepő dokumentumát találjuk Arisztotelész *Szofisztikus cáfolatok* című munkájában: ha vitapartnerünket tudatos gondolatvezetéssel nyelvi hiba elkövetésére kényszerítjük, ezzel megfosztjuk őt a további vita jogától. Apuleius pedig ezt írja a karthágóiakhoz: „Közületek ki bocsátaná meg nekem, ha egyetlen szintaktikai hibát elkövetnék? Ki nézné el nekem, ha egyetlen szótagot barbár módon ejtenék ki?”

Valóban igaz, hogy manapság a médiában lépten-nyomon nyelvi hibát vétenek azok, „akik beszéddel keresik kenyerüket”, és nem is rosszul. Nem is csoda, hiszen egyesek műveletlenek, nem ismerik anyanyelvük szabályrendszerét. Mások viszont a szó erejét az igazság elmaszatozására alkalmazzák, s ez a tartalmi maszatozás, a forma elmaszatozását is eredményezi. S teszik ezt minden negatív következmény nélkül, sőt, még védelmezik is nyelvi vétségeiket egyes „modern” nyelvészekre hivatkozva, akik azt tanítják, hogy mindenki beszéljen úgy, ahogyan akar, s ezen az alapon feleslegesnek tartanak minden nyelvművelést. Ez a káros szemlélet ellene mond az európai beszédkultúra több ezer éves elméletének és gyakorlatának, amennyiben a beszédhibák elkerülésének kérdése középponti témája volt az antik grammatikáknak és retorikáknak (*barbarismus*, *soloecismus* címszó alatt tárgyalták). Hadvezérek és királyok írtak jelentős műveket a helyes nyelvhasználatról, például Julius Caesar *Az analógjáról* című munkája is e fontos kérdéssel foglalkozott.

Mit adnak nekünk itt és most az antik írók és gondolkodók? Az Iliász a harag következményeiről és a harci dicsőségről szól. Mintha ma is a kelletnél többet dühöngենék, és sokan a háborúban keresik hasznukat ... Az igazság sokszor mintha mellesleges szempont volna.

Az antik írókat azért érdemes olvasni, mert az emberi életről szólnak, arról, hogy mi az ember hivatása, milyen a jó élet, milyen a szép élet, hogyan lehet birtokába jutni, mit kell követni, mit kell kerülni, hogyan viszonyuljunk egymáshoz, hogyan az istenséghez. Azaz az antik irodalmat az emberi élet etikai vonatkozásai érdekelték: az embertársaknak segíteni akartak a jó élet elveinek feltárásában, nem pedig szórakoztatni akarták őket. Ezért a mai ember számára az antik írók nehezek és unalmasak. Bár az Iliász „a harag következményeiről és a harci dicsőségről szól”, e vészterhes harag azonban a végén irgalomba fordul, s e fordulattal a költő mégiscsak azt szemlélteti, hogy jobb az irgalom és a megbocsátás, mint

a harag és a harc. A kegyetlen és vérszomjas Hektort felesége a harc szörnyű következményeire figyelmezteti, s arra kéri, maradjon mellette:

*S most, Hektór, te vagy édesapám,
te vagy édesanyám is,
és te a fivérem, viruló erejű deli férjem.
Hát rajtam könyörülve maradj mellettem a bástyán.*

E szavakkal is mi mást hangsúlyoz a költő, ha nem azt, hogy az esztelen harcnál ezerszer többet ér a békés családi élet és a könyörület? Bár Homérosz korában a háború vad törvényei uralkodtak, s a győztes jogán sok kegyetlenséget elkövettek, a humanizmus mégiscsak szót kért, s a költő erkölcsi ítéletét ma is csodáljuk, de nem tanulunk tőle. Bár hősei vérszomjasak voltak és vadak, a becsület mégis kordában tartotta őket.

Korunk hősei felvilágosultak és finomak, de nem a becsület tartja kordában őket, hanem a pénz, ezért nem akarnak tanulni az antik szerzőktől, az antik humanizmusból. Csekélyke pénzért családokat lakoltatnak ki, nem törődve azzal, hogy társadalmi szinten százsoros kárt okoznak. Róma, bár rab-szolgatartó társadalom volt, ilyen kritikus esetekben, amikor fennállott a társadalmi szintű elszegényedés veszélye, egyszerűen elengedte az adósságokat, s ezzel mindenki jól járt. Az állam is betöltötte funkcióját: polgárainak védelmét, s a polgárok is megszabadultak attól a kényszertől, hogy vadak módjára rablásból tengessék életüket.

Szent Ágoston tudatában volt annak, hogy az egyházi hitszónokoknak szépen és szívhez szólóan kell beszélniük. Tulajdonképpen mire kell hatnia a szónoklatnak, amit mi kicsit lefokozva „beszédnek” nevezünk?

Szent Ágoston megtérése után elítélte saját rétori tevékenységét: a retorikát a „becsapás művészetének” nevezte, amelyet jó pénzért ő maga is árult. Ellenszenvét az is befolyásolhatta, hogy az egyházi hagyomány általában elvetette a csillogó retorikus stílust. Később azonban hitszónoki gyakorlata és az eretnekekkel való vitái meggyőzték arról, hogy a keresztény szónokoknak is jól kell tudnia beszélni. Ekkor írta meg a *De doctrina Christiana* című munkájának 4. könyvét, amelyben megállapítja, hogy az egyházi hitszónokoknak is el kell sajátítania az ékesszólás művészetét, mert különben nem tudja felvenni a versenyt a hamisság propagálóival: „Azok a hamisságot röviden, világosan, hihetően, ezek pedig az igazságot úgy adják elő, hogy unalmat keltsenek hallgatóikban, kódósítsák az értelmet, és végül ellenszenvessé tegyék a hitet?” — írja.

Hogyan kell hát beszélnie a keresztény szónokoknak? Bölcsen, mert az ékesszólás bölcsesség nélkül ártalmas. Ezért mondja a Szentírás, hogy „a bölcsék sokasága áldás a világnak”. A bölcsesség azonban — bár igen üdvös — olykor kellemetlen, mint a keserű orvosság, ezért kellemessé kell tenni azzal, hogy szép

formába öltöztetjük: „Mert hát van-e jobb az üdvös kellemesség-nél vagy a kellemes üdvösségnél?” — teszi fel a költői kérdést.

Az egyházi szónoklatnak három dolgra kell hatnia: a hallgatóság értelmére, érzelmeire és ösztönvilágára: „Az egyházi szónok tehát, midőn valaminek a megtételét javallja, szükséges, hogy ne csak tanítást adjon hallgatója képzésére, és ne csak gyönyörködtessen, hogy annak figyelmét lekösse, hanem meg is kell indítania őt, hogy így a győzelem a kezében maradjon” — írja.

Min dolgozol most?

Mostanában négy tanulmányon dolgozom párhuzamosan. Mindegyiknek közös jellemzője, hogy az ókereszténységgel kapcsolatos. Az elsőben *Simon Mágust* kutatom: azt szeretném kideríteni, mit tanított valójában. A másodikban *Lactantius emberképével* foglalkozom: miben látja szerzőnk a keresztény antropológia sajátos jegyeit. A harmadikban a *Péter-apokalipszis* paracsomleírását vizsgálom, azt, hogy miben tér el a pogány görög és római mennyországleírásoktól. A negyedikben pedig Theodulf *Virágvasárnapi himnuszának* struktúráját és ókori forrásait próbálom feltárni.

Egyik válaszodból úgy tűnik, hogy verset is írsz. Gyakran teszed ezt vagy különleges alkalmakkor? Tudnád egy példával is szemléltetni?

Szerencsére ritkán. Csak olyankor írok verset, amikor valamilyen nagy bánat vagy nagy öröm ér. Ilyenkor másképpen nem tudom levezetni a lelkemben felgyülemlett indulatokat. Például egyszer hosszú ideig nem láttam anyámat, s amikor végre megpillantottam, megrendültem, s hetekig szomorú voltam, mert az én szép édesanyám, akinek köszönhetem, hogy tanulhattam (édesapámat ugyanis négyéves koromban veszítettem el), akire büszke voltam, mert mindig erős volt, megfáradtan és betegem állt előttem. Ekkor írtam a következő verset:

FÁJDALOM

Mért fáj nekem, ha felbúg a vándormadár
falkák bús dala, bár
még ragyogó hetekkel kecsegtet a nyár,
s érlel a napsugár?

Mért fáj nekem, ha sápad a zöld falevél,
ha zúg az őszi szél,
s tépi a rebbenő réműlt lombot kevély
kézzel, s gúnydalt zenél?

Mért fáj nekem, ha édesanyám homlokán
sokasodnak a rán-
cok reddői, s a zord idő oly mostohán
nyomot hagy a haján?

Fáj és gyötör, mert nem biztos, hogy a madár
visszatér, és a nyár
is egyre hűvösebb lesz: nem perzseli már,
mint rég, a napsugár.

Fáj és gyötör, mert a tavaly hullott levél
sehol sincs már, kemény
a föld, mégis befödte; csak a csúfos szél
rázza csupasz helyét.

Fáj és gyötör, mert egyre kisebb lesz anyám,
s suttogja, hogy apám
után megy már: a tél kezét érzi magán,
s ott függ a Golgotán.